

หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ผลิตผลและคุณค่า*

ดร.นภาพร อติวานิชยพงศ์***

หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เดิมมีชื่อว่า “โครงการประกาศนียบัตรอาสาสมัครชั้นบัณฑิต” (ป.อ.บ.) ได้รับอนุมัติจากสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2512 ภายใต้การดำเนินการของคณะเศรษฐศาสตร์ โดยมีศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ซึ่งเป็นคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ในเวลานั้นเป็นประธานโครงการฯ การเกิดขึ้นของโครงการฯ อยู่ภายใต้บริบทของสังคมไทยในทศวรรษ 2510 ซึ่งได้พัฒนามาตามยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมแต่ละเลยภาคชนบท บัณฑิตส่วนใหญ่ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมาจากครอบครัวของคนที่มีฐานะดีและไม่เคยสัมผัสกับชีวิตและปัญหาของคนชนบท

ในปัจจุบันหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร อยู่ภายใต้การดำเนินงานของสำนักบัณฑิตอาสาสมัครตั้งแต่วันที่ 3 มีนาคม 2518 เป็นต้นมา หากนับอายุของหลักสูตรฯ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งก็มีอายุครบ 40 ปี ย่างเข้าสู่ปีที่ 41 ตลอดระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา บริบทของสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงมากมาย พร้อมๆ กับพัฒนาการของงานอาสาสมัคร แต่ยังคงมีบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ดำเนินมาได้อย่างต่อเนื่อง

* บทความนี้เรียบเรียงขึ้นจากส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่จัดทำโดยอาจารย์และนักวิชาการศึกษาของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร เนื่องในโอกาสครบรอบ 40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความนี้จะได้กล่าวถึงผลิตผลและคุณค่าทั้งในเชิงปริมาณของการผลิตบัณฑิต
 อาสาสมัครที่สำเร็จการศึกษาในแต่ละปี การผลิตองค์ความรู้ด้านชนบทผ่านงานสารนิพนธ์ของบัณฑิต
 อาสาสมัคร และคุณค่าของการมีหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครต่อตัวของบัณฑิตอาสาสมัครเอง ต่อชุมชน
 และต่อโครงการที่บัณฑิตอาสาสมัครไปร่วมปฏิบัติงานภาคสนาม จากแง่มุมของผู้เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นผู้
 ผ่านการศึกษาในหลักสูตรฯ องค์กรที่รับบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานภาคสนาม และอาจารย์ผู้สอน
 หรืออาจารย์ที่ปรึกษาในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา ของการก่อตั้งหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร

จำนวนผู้สำเร็จการศึกษา: ปริมาณบ่งบอกสถานการณ์

หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร ที่สำนักบัณฑิตอาสาสมัครเป็นผู้จัดการสอนอยู่ในปัจจุบัน
 มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อคือ 1) เพื่อผลิตบัณฑิตในระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร) ให้เป็น
 ผู้มีความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและวิธีการศึกษาและการพัฒนา โดยเน้นชุมชนชนบทและสามารถ
 นำไปประยุกต์ใช้ได้ ตลอดจนมีความสามารถที่จะทำงานประสานร่วมกับชาวบ้านและหน่วยงานพัฒนา

ต่างๆ และ 2) ส่งเสริมให้บัณฑิตอาสาสมัครเป็นผู้มีความหนักแน่น อดทน รู้จักเสียสละ มีความรับผิดชอบ มีมนุษยสัมพันธ์และมีความคิดริเริ่มที่จะบำเพ็ญตนเพื่อสาธารณประโยชน์ (สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, 2552 หน้า 2)

การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร) มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากหลักสูตรของคณะอื่นๆ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องจากเป็นหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับการทำงานอาสาสมัครในหมู่บ้านชนบทเป็นหลัก และเป็นหลักสูตรที่ผู้เข้าศึกษาทุกคนได้รับทุนการศึกษาเป็นค่าเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายแบบพอเพียงชีพ โดยมีการออกแบบหลักสูตรเป็น 3 ช่วง ดังนี้คือ

ช่วงที่ 1 การเรียนในภาควิชาการใช้ระยะเวลาสั้นๆ เพียง 2 เดือน แต่เป็นการเรียนแบบเข้มข้นคือ เรียนทุกวันตั้งแต่วันจันทร์ – ศุกร์ ระยะเวลา 09.00 – 16.00 น. ส่วนวันเสาร์ – อาทิตย์ มีกิจกรรมศึกษาดูงานนอกสถานที่ ช่วงเช้าก่อนเข้าเรียนและช่วงเย็นมีกิจกรรมเสริม เช่น การฝึกพูดหน้าชั้นเรียน การดูภาพยนตร์หรือสารคดีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม กระบวนการเรียนการสอน เน้นการมีส่วนร่วมในการอภิปราย ถกเถียง การทำกิจกรรมกลุ่ม

ช่วงที่ 2 การปฏิบัติงานภาคสนามในพื้นที่ชนบท ใช้ระยะเวลานานที่สุด คือ 7 เดือนหลังจบการศึกษาศาสตรบัณฑิต โดยมีการติดตามประเมินผลจากการนิเทศงานบัณฑิตอาสาสมัครโดยอาจารย์ที่ปรึกษาและนักวิชาการศึกษาที่เป็นพี่เลี้ยง การจัดประชุมสัมมนาแลกเปลี่ยนระหว่างกรปฏิบัติงานภาคสนามและการจัดสัมมนาหลังสิ้นสุดการปฏิบัติงานภาคสนาม

ช่วงที่ 3 การเขียนสารนิพนธ์ใช้เวลาประมาณ 2 เดือนหลังการปฏิบัติงานภาคสนาม โดยมีกระบวนการให้คำปรึกษาโดยอาจารย์ที่ปรึกษาเช่นเดียวกับการเขียนสารนิพนธ์ในระดับปริญญาโท รวมทั้งมีการประเมินผลโดยคณะกรรมการสอบสารนิพนธ์ จำนวน 3 คน

จากการออกแบบหลักสูตรดังกล่าว ในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา สำนักบัณฑิตอาสาสมัครรับนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ เพื่อเข้าศึกษาในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครปีละประมาณ 20- 30 คน ยกเว้นในบางปีการศึกษาที่มีการรับบัณฑิตอาสาสมัครสูงกว่าปกติคือประมาณ 40- 60 คน ส่วนจำนวนผู้ที่สำเร็จการศึกษาในแต่ละปีเมื่อเทียบกับจำนวนผู้ที่รับเข้ามีสัดส่วนที่แตกต่างกันซึ่งความแตกต่างนี้บ่งบอกนัยบางอย่างของสถานการณ์บ้านเมือง หรือความมุ่งมั่นของผู้เข้าศึกษาในแต่ละยุคสมัยด้วย

หากพิจารณาสถิติจำนวนบัณฑิตอาสาสมัครที่รับเข้าและสำเร็จการศึกษาในแต่ละปี (ดูตารางที่ 1) จะพบข้อมูลที่น่าสนใจคือ การผลิตบัณฑิตอาสาสมัครรุ่นแรกๆ ตั้งแต่รุ่นที่ 1 – 6 (ปีการศึกษา 2512 – 2517) บัณฑิตอาสาสมัครสามารถจบการศึกษาในสัดส่วนที่สูงมากตั้งแต่ร้อยละ 81.4 จนถึง ร้อยละ 100 สำหรับบัณฑิตอาสาสมัครที่สำเร็จการศึกษารอบทั้งรุ่น คือบัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ 2 และนับเป็นบัณฑิตอาสาสมัครรุ่นเดียวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่จบการศึกษาได้ครบทุกคนในรุ่น

หลังจากนั้นในปีการศึกษาถัดมา คือบัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ 7 ปีการศึกษา 2518 สัดส่วนของบัณฑิตอาสาสมัครที่จบการศึกษาลดลงเหลือเพียงร้อยละ 62.5 ของผู้ที่รับเข้ามาเรียน ซึ่งประวัติ แซ่เตีย บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ 7 ได้อธิบายว่าในปีนั้นเป็นช่วงหลังเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นักศึกษาส่วนใหญ่ที่เข้ามาเรียนในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร มาจากหลากหลายมหาวิทยาลัย และอยู่ในบรรยากาศของการมีเสรีภาพทางความคิดที่เปิดกว้างเป็นประชาธิปไตยอย่างมาก อีกทั้งการไปปฏิบัติงานภาคสนามในชนบทในขณะนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ซึ่งมีความขัดแย้งทางการเมืองสูง บัณฑิตอาสาสมัครส่วนใหญ่ จึงผ่านการหล่อหลอมทางความคิดและมีแนวคิดที่เชื่อมั่นตนเองสูงมาก โดยไม่ได้คาดหวังหรือให้ความสำคัญกับเขียนสารนิพนธ์ เพื่อให้สำเร็จการศึกษาและได้รับประกาศนียบัตร แต่เมื่อได้รับการชี้แจงว่าการที่บัณฑิตอาสาสมัครส่วนใหญ่ไม่จบการศึกษา จะมีผลกระทบต่อบรรยากาศในการจัดการศึกษาที่จะได้รับในปีต่อไป จึงได้มีการทำความเข้าใจกันในกลุ่มว่า ต้องมีบัณฑิตอาสาสมัครส่วนหนึ่งที่ดองเขียนสารนิพนธ์ เพื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร ฯ และได้รับประกาศนียบัตรบัณฑิต โดยขอให้มีตัวแทนของบัณฑิตอาสาสมัครที่จบมาจากแต่ละมหาวิทยาลัยอาสาเป็นผู้ทำภารกิจดังกล่าว (สัมภาษณ์ประวัติ แซ่เตีย , 14 กุมภาพันธ์ 2552) สุดท้ายจึงมีผู้สำเร็จการศึกษาทั้งสิ้น 25 คน จากบัณฑิตอาสาสมัครทั้งหมด 40 คน ในรุ่นที่ 7

ตารางที่ 1 : จำนวนบัณฑิตอาสาสมัครที่รับเข้า และที่สำเร็จการศึกษาปีการศึกษา 2512-2550

รุ่นที่(ปีการศึกษา)	จำนวนผู้เข้าศึกษา	จำนวนผู้ที่สำเร็จการศึกษา	ร้อยละของผู้ที่สำเร็จการศึกษา
บอ.1 (2512)	18	17	94.4
บอ.2 (2513)	19	19	100.0
บอ.3 (2514)	25	21	84.0
บอ.4 (2515)	30	27	90.0
บอ.5 (2516)	40	37	92.5
บอ.6 (2517)	43	35	81.4
บอ.7 (2518)	40	25	62.5
บอ.8 (2519)	38	7	18.4
บอ.9 (2520)	20	13	65.0
บอ.10 (2521)	23	13	56.5
บอ.11 (2522)	29	21	72.4
บอ.12 (2523)	61	32	52.5
บอ.13 (2524)	43	21	48.8
บอ.14 (2525)	66	22	33.3
บอ.15 (2526)	64	40	62.5
บอ.16 (2527)	60	45	75.0
บอ.17 (2528)	57	47	82.5
บอ.18 (2529)	49	39	79.6
บอ.19 (2530)	45	36	80.0
บอ.20 (2531)	51	40	78.4
บอ.21 (2532)	29	21	72.4
บอ.22 (2533)	46	35	76.1
บอ.23 (2534)	23	10	43.5

รุ่นที่(ปีการศึกษา)	จำนวนผู้เข้าศึกษา	จำนวนผู้ที่สำเร็จการศึกษา	ร้อยละของผู้ที่สำเร็จการศึกษา
บอ.24 (2535)	26	21	80.8
บอ.25 (2536)	26	13	50.0
บอ.26 (2537)	18	7	38.9
บอ.27 (2538)	34	17	50.0
บอ.28 (2539)	18	14	77.8
บอ.29 (2540)	18	11	61.1
บอ.30 (2541)	29	25	86.2
บอ.31 (2542)	25	21	84.0
บอ.32 (2543)	26	18	69.2
บอ.33 (2544)	23	21	91.3
บอ.34 (2545)	23	19	82.6
บอ.35 (2546)	26	19	73.1
บอ.36 (2547)	19	11	57.9
บอ.37 (2548)	26	24	92.3
บอ.38 (2549)	21	18	85.7
บอ.39 (2550)	33	27	81.8
รวม	1,310	909	70.9

ที่มา : สรุปจากเอกสารของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร , มกราคม 2552

ต่อมาในปีการศึกษา 2519 ในการผลิตบัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ 8 ปรากฏว่า มีบัณฑิตอาสาสมัครที่จบการศึกษาในรุ่นนี้น้อยที่สุดเป็นประวัติการณ์ กล่าวคือมีผู้สำเร็จการศึกษาเพียง 7 คน จากจำนวนบัณฑิตอาสาสมัครทั้งสิ้น 38 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 18.4 ทั้งนี้สาเหตุที่สำคัญมาจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองครั้งร้ายแรงของประเทศ คือ การเกิดรัฐประหารนองเลือด 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งมีผลกระทบรุนแรงโดยตรงต่อขบวนการนักศึกษา ซึ่งกำลังมีบทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญที่สุดในขณะนั้น กล่าวคือมีความพยายามทำลายภาพลักษณ์ของนักศึกษาอย่างมาก ฝ่ายปกครองของประเทศมีการจัดตั้งกลุ่มต่อต้านนักศึกษา เช่น กลุ่มนวพล กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน มีการนำเสนอข่าวสารกล่าวหา นักศึกษาว่าก่อความวุ่นวายทางการเมือง รวมทั้งมีกลุ่มลูกเสือชาวบ้านบางจังหวัดรวมตัวกันจับไล่ นิสิตนักศึกษาเมื่อนิสิตนักศึกษารวมตัวกันออกไปทำกิจกรรมในชนบท ทั้งกิจกรรมค่ายอาสาสมัคร และกิจกรรมในรูปแบบอื่น ๆ บัณฑิตอาสาสมัครในฐานะนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหนึ่งในกลุ่มนักศึกษาที่ถูกเพ่งเล็งจากราชการฝ่ายปกครองเป็นอย่างมาก หลังเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 เช่น มีการนำกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปตรวจค้นบ้านพักอาสาสมัครในหมู่บ้าน ในจังหวัดนครราชสีมา จังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน หลายจังหวัดแจ้งให้บัณฑิตอาสาสมัครออกจากพื้นที่จังหวัด บางจังหวัดทำหนังสือส่งกลับบัณฑิตอาสาสมัคร โดยให้เหตุผลในด้านความปลอดภัย

สถานการณ์ดังกล่าวนี้ส่งผลให้สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร จำเป็นต้องเรียกตัวบัณฑิตอาสาสมัครกว่าครึ่งออกจากการปฏิบัติงานสนาม กลับมายังมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระยะหนึ่ง พร้อมกับพยายามจัดหาสถานที่ปฏิบัติงานใหม่ ให้แก่บัณฑิตอาสาสมัคร ซึ่งบัณฑิตอาสาสมัครบางคนต้องไปปฏิบัติงานสนามในสถานสงเคราะห์คนชราในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งอยู่ในตัวเมือง ในขณะเดียวกันนี้ บัณฑิตอาสาสมัครจำนวนหนึ่งได้ตัดสินใจลาออก เนื่องจากพิจารณาเห็นว่าในเมื่อตนเองไม่สามารถปฏิบัติงานอาสาสมัครในชนบทได้ตามที่ตั้งใจไว้ ก็ไม่ควรรับเงินค่าตอบแทนรายเดือนโดยที่ไม่ได้ปฏิบัติภารกิจอันใด ทั้งนี้ถือเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณแผ่นดินโดยใช่เหตุ เหตุการณ์ดังกล่าวจึงส่งผลกระทบต่อจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษา 2519 กล่าวคือมีผู้สำเร็จการศึกษาเพียงร้อยละ 18.4 ดังกล่าวมาแล้ว

หลังรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 เมื่อบรรยากาศประชาธิปไตยในสังคมไทยคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น โดยเฉพาะหลังจากรัฐบาลออกคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 เรื่องนโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะคอมมิวนิสต์ นักศึกษาที่เข้าป่ากลุ่มหนึ่งได้กลับเข้ามาศึกษาต่อ และเริ่มทะขอยสำเร็จการศึกษา รวมทั้งกลุ่มคนหนุ่มสาวจากทั่วประเทศที่เป็นนักกิจกรรมหรือมีความสนใจงานด้านการพัฒนาสังคม ซึ่งไม่ได้เข้าป่าไปต่อสู้ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย บัณฑิตกลุ่มนี้ได้เลือกเส้นทางการทำงานพัฒนาสังคมหลังสำเร็จการศึกษาด้วย โดยเฉพาะภายหลังจากมีองค์กรพัฒนาเอกชน

เกิดขึ้นอย่างมากตั้งแต่ปี 2523 เป็นต้นมา รวมทั้งการก่อตั้งโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม(คอส.) ภายใต้ รมสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ปัจจุบันคือมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม(มอส.) กระแสดังกล่าวน่าจะส่งผลให้บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยให้ความสนใจที่จะเป็นบัณฑิตอาสาสมัครมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าในระหว่างปีการศึกษา 2523 – 2525 สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ได้รับบัณฑิตอาสาสมัครเพิ่มมากขึ้นประมาณ 2 เท่าของปีการศึกษาก่อนหน้านั้น คือ 61 คน 43 คนและ 66 คน ตามลำดับ แต่ปรากฏว่าสัดส่วนของบัณฑิตอาสาสมัครที่สำเร็จการศึกษาอยู่ในอัตราส่วนที่ค่อนข้างน้อย คือร้อยละ 52.5 , 48.8 และ 33.3 ซึ่งอาจแสดงให้เห็นว่าความมุ่งมั่นต่อการเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครของบัณฑิตอาสาสมัครในรุ่นหลังแตกต่างจากบัณฑิตอาสาสมัครในรุ่นแรกๆ

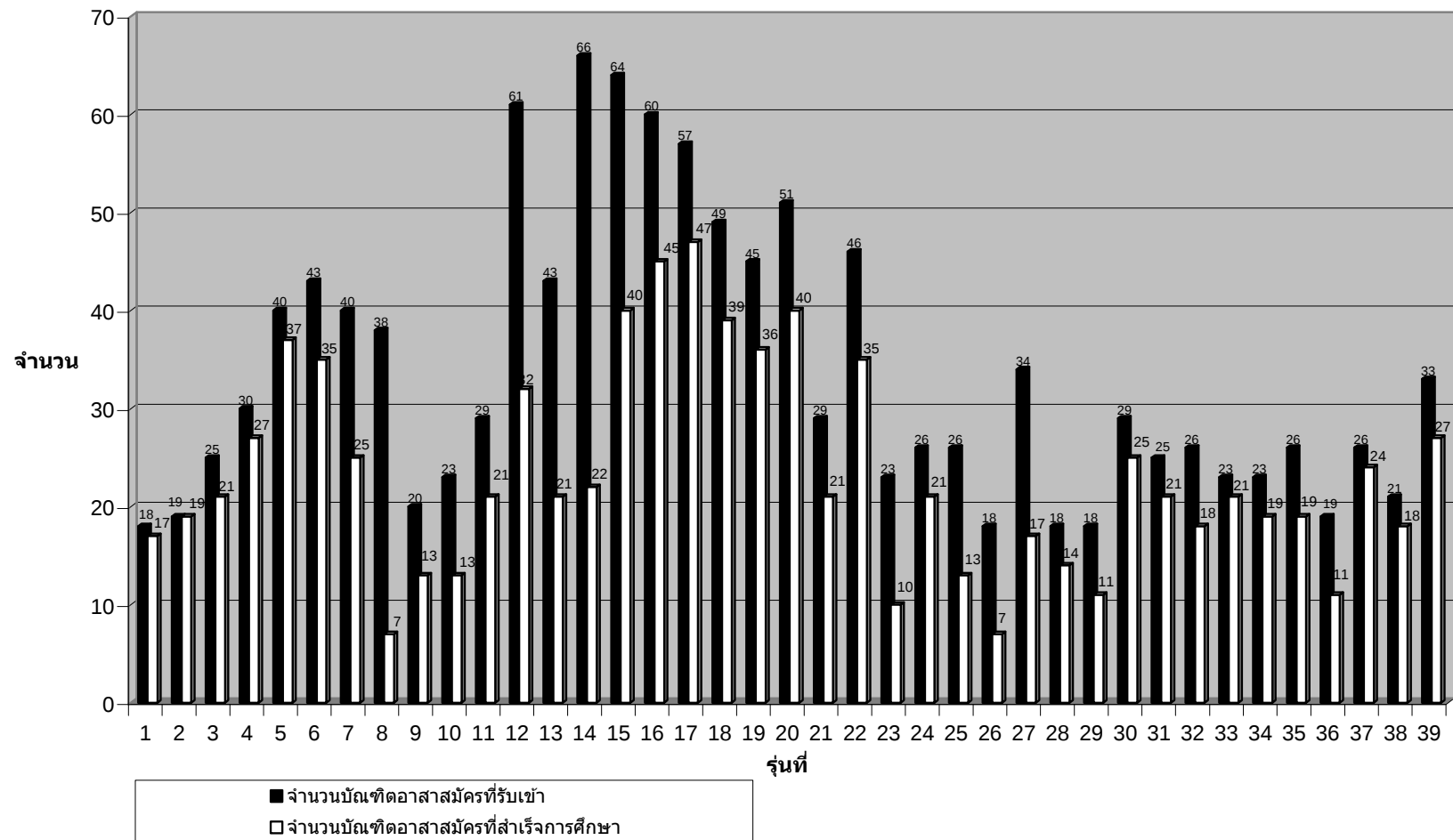
ต่อมาในระหว่างปีการศึกษา 2526 – 2536 สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้ทำความตกลงร่วมกับกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนเพื่อผลิตบุคลากรปฏิบัติงานด้านการพัฒนา นอกจากนี้ ในปีการศึกษา 2526 มีการปรับปรุงหลักสูตร โดยเปลี่ยนชื่อเรียกหลักสูตรการศึกษาจาก “หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูงบัณฑิตอาสาสมัคร” มาเป็น “หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร)” ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดจากทบวงมหาวิทยาลัย ที่มีการปรับการเรียกชื่อหลักสูตรการศึกษาสำหรับระดับบัณฑิตศึกษาใหม่

พร้อมกันนี้สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร จึงได้ปรับรายละเอียดต่าง ๆ ของหลักสูตรใหม่ ให้มีลักษณะความเป็นวิชาการในฐานะที่เป็นหลักสูตรการเรียนในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะกำหนดกรอบเนื้อหาการทำสารนิพนธ์ให้มีความชัดเจนกว่าในยุคแรก (ประเสริฐ แรงกล้า , 2550 น. 8 – 9)

จากการพิจารณาสถิติการสำเร็จการศึกษาของบัณฑิตอาสาสมัคร ภายหลังจากปรับปรุงหลักสูตรในปีการศึกษา 2526 พบว่าจำนวนของผู้จบการศึกษาเปรียบเทียบกับจำนวนผู้เข้าศึกษามีสัดส่วนไม่คงที่ แต่ส่วนใหญ่จะมีผู้สำเร็จการศึกษาเกินกว่าร้อยละ 50 มีเพียงบางปีที่สัดส่วนของผู้สำเร็จการศึกษาไม่ถึงร้อยละ 50 ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 จำนวนบัณฑิตอาสาสมัครที่รับเข้าและที่สำเร็จการศึกษา รุ่นที่ 1-39 (ปีการศึกษา 2512-2550)

จากการสำรวจข้อมูลบัณฑิตอาสาสมัครที่ไม่จบการศึกษา ตั้งแต่ปีการศึกษา 2526 (รุ่นที่ 15) เป็นต้นมาจนถึงปีการศึกษา 2548(รุ่นที่ 38) พบว่าผู้ที่ไม่จบการศึกษาส่วนใหญ่เป็นผู้ไม่ผ่านการศึกษาในภาคสารนิพนธ์ โดยมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 73.9 ของจำนวนผู้ไม่สำเร็จการศึกษาทั้งหมด และเป็นผู้ไม่ผ่านการศึกษากฎวิชาการหรือภาคสนาม (ซึ่งทำให้ไม่มีโอกาสทำสารนิพนธ์) เพียงร้อยละ 26.1 ของจำนวนผู้ไม่สำเร็จการศึกษา(ดูตารางที่ 2)

ประเสริฐ แรงค์กล้า ได้ให้คำอธิบายถึงสาเหตุที่บัณฑิตอาสาสมัครส่วนใหญ่ไม่สำเร็จการศึกษา เพราะไม่ผ่านการศึกษาในภาคสารนิพนธ์ไว้ว่าอาจเกิดมาจาก (1) การไม่ให้คุณค่ากับการทำสารนิพนธ์ เพราะเห็นว่าหัวใจสำคัญของงานบัณฑิตอาสาสมัคร คือ การศึกษาภาคสนาม (2) ความไม่คุ้นเคยหรือเห็นว่าตนเองมีความสามารถไม่เพียงพอกับการนำเสนองานเขียนในลักษณะงานวิชาการ การพบเจอกับปัญหาอุปสรรคในระหว่างการทำสารนิพนธ์ทำให้บัณฑิตอาสาสมัครเกิดความรู้สึกท้อแท้และเลิกทำสารนิพนธ์ในที่สุดหรือทำได้ไม่เสร็จภายในระยะเวลาการศึกษา 2 ปี และ (3) การบริหารจัดการเวลาและทรัพยากรของบัณฑิตอาสาสมัครที่ไม่ดีพอ และอาจรวมถึงการขาดวินัยในตนเองและความรับผิดชอบในบางกรณีด้วย (ประเสริฐ แรงค์กล้า , 2550 น.12)

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของบัณฑิตอาสาสมัครที่ไม่สำเร็จการศึกษาระหว่างปีการศึกษา 2526 – 2548

รุ่นที่ / ปีการศึกษา	จำนวนผู้ไม่สำเร็จการศึกษา	จำนวนผู้ไม่สำเร็จการศึกษา			
		จำนวนผู้ไม่ผ่านภาควิชาการ/ ภาคสนาม(คน)	ร้อยละของผู้ไม่ผ่านภาค วิชาการ/ ภาคสนาม	จำนวนผู้ไม่ผ่านภาคสาร นิพนธ์ (คน)	ร้อยละของผู้ไม่ผ่านภาค สารนิพนธ์
15/2526	24	2	8.3	22	91.7
16/2527	15	3	20.0	12	80.0
17/2528	10	2	20.0	8	80.0
18/2529	10	6	60.0	4	40.0
19/2530	9	6	66.7	3	33.3
20/2531	11	1	9.1	10	90.9
21/2532	8	1	12.5	7	87.5
22/2533	11	1	9.1	10	90.9
23/2534	13	2	15.4	11	84.6
24/2535	5	2	40.0	3	60.0
25/2536	13	8	61.5	5	38.5
26/2537	11	1	9.1	10	90.9
27/2538	17	3	17.6	14	82.4
28/2539	4	1	25.0	3	75.0
29/2540	7	3	42.9	4	57.1
30/2541	4	2	50.0	2	50.0
31/2542	4	0	0.0	4	100.0
32/2543	8	3	37.5	5	62.5
33/2544	2	2	100.0	0	0.0
34/2545	4	1	25.0	3	75.0
35/2546	7	2	28.6	5	71.4
36/2547	8	1	12.5	7	87.5
37/2548	2	1	50.0	1	50.0
รวม	207	54	26.1	153	73.9

ที่มา : รวบรวมข้อมูลโดย นภาพร อติวานิชยพงศ์

การส่งบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานในพื้นที่ชนบท

การผลิตบัณฑิตอาสาสมัคร ในรอบ 40 ปี ได้มีการส่งบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานภาคสนามเป็นเวลา 7 เดือน ในพื้นที่ชนบททุกภาคทั่วประเทศไทย ทั้งภาคเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ กลาง ตะวันออก และภาคใต้ จึงกล่าวได้ว่าบัณฑิตอาสาสมัครจำนวนกว่า 1,000 ชีวิต ได้มีโอกาสเรียนรู้ความจริงจากชนบททั่วทุกภาคของประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็ได้อุทิศตัวทำงานอาสาสมัครให้บริการแก่ชุมชน โดยผ่านการปฏิบัติงานในโครงการต่างๆ หลากหลายองค์กร ตั้งแต่องค์กรในภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรชุมชน พื้นที่ปฏิบัติงานในโครงการต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงขยายขอบเขตให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งพบว่าในระยะแรกของการเปิดหลักสูตร การปฏิบัติงานภาคสนามในโครงการจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะการเป็นครูสอนหนังสือในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาประจำอำเภอของรัฐ ต่อมาจึงได้มีการขยายโครงการที่จัดส่งบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานภาคสนามในงานลักษณะต่างๆโดยมีรายละเอียด ดังนี้(ในภาพ อติวานิชยพงศ์และคณะ, 2548 น.7)

ปีการศึกษา 2512 – 2514: ปฏิบัติงานสอนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาระดับอำเภอ ในสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

ปีการศึกษา 2515 – 2525: ขยายโครงการไปสู่การปฏิบัติงานด้านสาธารณสุขร่วมกับกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข งานสอนในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกองการศึกษาประชาบาล กระทรวงมหาดไทย งานสวัสดิการสงเคราะห์และงานสงเคราะห์ชาวเขา ร่วมกับกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย

ปีการศึกษา 2526 – 2541: มีการเปลี่ยนแปลงโครงการปฏิบัติงานภาคสนามให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจน โดยจัดส่งบัณฑิตอาสาสมัครปฏิบัติงานตามโครงการพัฒนาชนบทในเขตพื้นที่ยากจน ซึ่งมีทั้งโครงการการทำงานร่วมกับ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นอกจากนี้ระหว่างปีการศึกษา 2526 – 2536 สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้ทำความตกลง ร่วมกับกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน เพื่อผลิตบุคลากรปฏิบัติงานด้านการพัฒนา โดยกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนได้จัดส่งข้าราชการตำรวจชั้นสัญญาบัตรเข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครปีละ 15 นาย ซึ่งได้มีการกำหนดพื้นที่ให้บัณฑิตอาสาสมัครตำรวจตระเวนชายแดน(บอ.ตชด.) ปฏิบัติงานภาคสนามเป็นเวลา 7 เดือน ในโครงการพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจน เช่นเดียวกับบัณฑิตอาสาสมัครคนอื่น ๆ หากแต่ต่างโครงการกัน กล่าวคือ บอ.ตชด. ทั้งหมดปฏิบัติงานภาคสนามในโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน ณ โรงเรียนตชด. ซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาในเขตจังหวัดชายแดน และอยู่ในความรับผิดชอบของกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน

การปฏิบัติงานภาคสนามของบัณฑิตอาสาสมัครในโครงการต่าง ๆ ระหว่างปีการศึกษา 2526 – 2541 ประกอบด้วยโครงการต่าง ๆ ดังนี้

- 1) โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตพื้นที่ยากจน ของสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
- 2) โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ
- 3) โครงการโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
- 4) โครงการปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- 5) โครงการเกษตรแหล่งน้ำหมู่บ้าน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- 6) โครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวันในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน

ปีการศึกษา 2542 – ปัจจุบัน มีการขยายโครงการปฏิบัติงานภาคสนามของบัณฑิตอาสาสมัคร จากที่เคยปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานของราชการทั้งหมด ไปสู่การปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน

การเขียนสารนิพนธ์ของบัณฑิตอาสาสมัคร

การเขียนสารนิพนธ์จากการปฏิบัติงานภาคสนาม เป็นเงื่อนไขในการสำเร็จการศึกษาของบัณฑิตอาสาสมัคร เมื่อมีการก่อตั้งโครงการบัณฑิตอาสาสมัครขึ้นในปี พ.ศ. 2512 ภายใต้การดำเนินงานของคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ซึ่งเป็นผู้ร่วมก่อตั้งโครงการบัณฑิตอาสาสมัครด้วยคนหนึ่ง ได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ของการกำหนดให้ บัณฑิตอาสาสมัครต้องเขียนสารนิพนธ์เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา เนื่องจากในขณะนั้นองค์ความรู้เรื่องสังคมไทยโดยเฉพาะชนบทไทยมีอยู่น้อยมาก จึงต้องการให้บัณฑิตอาสาสมัคร สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับสังคมไทย เพื่อนำมาผลักดันให้คณะต่างๆ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

“การคิดหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร นอกจากให้บัณฑิตไปสัมผัสชนบทแล้ว ยังต้องเขียนสารนิพนธ์ การทำสารนิพนธ์เพื่อรวบรวมความรู้เกี่ยวกับชนบทไทย บัณฑิตอาสาสมัครต้องเขียนอะไรที่เป็นข้อมูลมาชี้แนะสังคมไทย การไปอยู่ชนบทไม่ใช่แค่การศึกษาเรียนรู้เท่านั้น ต้องเอาองค์ความรู้มาเสนอต่อมหาวิทยาลัย เพื่อให้คณะในธรรมศาสตร์ทั้งหมดเปลี่ยนแปลงหลักสูตร”

(สัมภณณ์ เสน่ห์ จามริก, อังนภาพร อติวานิชยพงศ์, 2547 น.110)

อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ยอมรับว่าสำหรับในปัจจุบันการนำความรู้จากสารนิพนธ์ของบัณฑิตอาสาสมัครมาผลักดันให้คณะต่างๆ เปลี่ยนแปลงหลักสูตรเป็นเรื่องที่สายเกินไปแล้ว เพราะคณะต่างๆ กำหนดหลักสูตรภายใต้เงื่อนไขที่ระบบอุดมศึกษาที่อยู่ภายใต้การตอบสนองภาคธุรกิจในยุคโลกาภิวัตน์และเสรีนิยมใหม่เป็นด้านหลัก (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2547 น. 111 – 112)

แม้ว่าในปัจจุบันจะมีงานวิชาการที่สร้างองค์ความรู้ด้านชนบทไทย เกิดขึ้นมากมาย แตกต่างจากสถานการณ์ในช่วงทศวรรษ 2510 ซึ่งหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครเพิ่งก่อตั้ง และองค์ความรู้จากงานสารนิพนธ์ของบัณฑิตอาสาสมัคร ไม่สามารถไปผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาของคณะต่างๆ ได้ แต่งานสารนิพนธ์ของบัณฑิตอาสาสมัครที่ก็นับว่าเป็นผลผลิตที่มีประโยชน์ต่อการขยายองค์ความรู้ด้านชนบทไทยจากการทำงานวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้สัมผัสความเป็นจริง และเก็บข้อมูลจากประสบการณ์ของตนเอง อีกทั้งยังช่วยฝึกฝนทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชนเบื้องต้นให้แก่บัณฑิตอาสาสมัครซึ่งจะได้นำไปใช้ประโยชน์ในการทำงานภายหลังสำเร็จการศึกษาต่อไป

การเขียนสารนิพนธ์ในยุคแรกๆ (ปีการศึกษา 2512 – 2525) ยังไม่ได้มีการกำหนดกรอบเนื้อหาที่ชัดเจน เป็นแต่เพียงการเขียนรายงานเกี่ยวกับประเด็นปัญหาในชุมชนที่บัณฑิตอาสาสมัครสนใจ หรือเป็นรายงานข้อมูลเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองของชุมชน ต่อมาเมื่อมีการปรับปรุงหลักสูตร จึงมีการกำหนดให้การเขียนสารนิพนธ์เป็นการนำเสนอเรื่องราวอย่างเป็นระบบ มีระเบียบวิธีทางวิชาการ เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ของบัณฑิตอาสาสมัครออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร (ประเสริฐ แรงกล้าและคณะ, 2550 น.7 – 9)

ต่อมาสำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้พยายามกำหนดแนวทางการทำสารนิพนธ์ ให้มีความชัดเจนมากขึ้น โดยในด้านเนื้อหาได้กำหนดให้ หัวข้อการทำสารนิพนธ์อยู่ในขอบเขตของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานอาสาสมัคร ที่บัณฑิตอาสาสมัครทำกับองค์กรที่ปฏิบัติงานสนาม หรือถ้าไม่เกี่ยวข้องกับงานที่ทำโดยตรง จะต้องเป็นหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ที่บัณฑิตอาสาสมัครปฏิบัติงานอยู่ด้วยเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้เนื้อหาของสารนิพนธ์ สะท้อนข้อมูลการปฏิบัติงานภาคสนามของบัณฑิตอาสาสมัครและมีความเกี่ยวข้องเป็นประโยชน์ต่อองค์กรหรือชุมชนที่ปฏิบัติงานอยู่ ส่วนในเรื่องระเบียบวิธีการศึกษาใช้ระเบียบวิธีของการเขียนงานวิจัยทางวิชาการเป็นหลัก แต่ในขณะเดียวกันหากบัณฑิตอาสาสมัครคนใดมีความสามารถในการนำเสนองานสารนิพนธ์ในรูปแบบอื่นๆ ที่มีงานวิจัย เช่น การเขียนสารคดีหรือการนำเสนอด้วยสื่อต่างๆ สำนักบัณฑิตอาสาสมัครก็เปิดโอกาสให้นำเสนอได้

องค์ความรู้ด้านชนบทในงานสารนิพนธ์

ในส่วนของเนื้อหาสารนิพนธ์ ข้อมูลที่สำนักบัณฑิตอาสาสมัครได้รวบรวมไว้ตั้งแต่ปีการศึกษา 2539 เป็นต้นมา พบว่าบัณฑิตอาสาสมัครได้ผลิตงานสารนิพนธ์ที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับชนบทไทยในด้านต่างๆ ดังนี้

หัวข้อสารนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานในโครงการปฏิบัติงานภาคสนาม

นักศึกษาในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร) ที่ได้เดินทางไปปฏิบัติงานภาคสนามในโครงการต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง ได้เลือกทำสารนิพนธ์ในหัวข้อว่าด้วยงานในโครงการปฏิบัติงานภาคสนาม สำหรับตัวอย่างของหัวข้อสารนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานในโครงการปฏิบัติงานภาคสนาม มีดังนี้

(1) โครงการเร่งรัดปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ หัวข้อสารนิพนธ์ที่ปรากฏเป็นเรื่องที่ไม่ซับซ้อนซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงบำรุงดินเช่น แรงจูงใจที่ทำให้ชาวบ้านทำและใช้ปุ๋ยหมัก ความเข้าใจของชาวบ้านต่อโครงการปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์ ปัจจัยที่ทำให้ที่ดินเสื่อมคุณภาพ เป็นต้น

(2) โครงการโภชนาการ หัวข้อสารนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานในโครงการโภชนาการ ก่อนปีการศึกษา 2543 ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อภาวะโภชนาการในเด็กแรกเกิดจนถึงอายุ 5 ปี และพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เช่น ผู้สูงอายุ เด็กนักเรียน ระดับประถมศึกษา และหลังปีการศึกษา 2543 หัวข้อสารนิพนธ์มักเกี่ยวข้องกับเรื่องอาหาร เช่น พฤติกรรมการบริโภคอาหาร อาหารท้องถิ่นของชาวกระเหรี่ยงและชาวลัวะ เป็นต้น

(3) การศึกษานอกโรงเรียน หัวข้อสารนิพนธ์ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการศึกษาให้นักเรียนและการจัดทำคู่มือบทสนทนาภาษากระเหรี่ยง/ปกากะญอ หัวข้อที่แตกต่างออกไปเป็นการศึกษาในเชิงการประเมินผลโครงการต่อการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง

(4) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หัวข้อสารนิพนธ์ที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นการศึกษา เรื่องบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลในด้านต่างๆ เรื่องความเข้าใจของชาวบ้านในชุมชนที่มีต่อองค์การบริหารส่วนตำบล และความสอดคล้องของแผนพัฒนาขององค์กรกับความต้องการของชุมชน

(5) องค์การพัฒนาเอกชน สารนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานขององค์กรพัฒนาเอกชนโดยส่วนใหญ่ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมที่องค์กรพัฒนาเอกชนนั้นๆดำเนินการในพื้นที่ หรือเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการหรือบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ปฏิบัติงานอยู่

ฯลฯ

หัวข้อสารนิพนธ์ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน

นักศึกษาในหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร) ที่ได้เดินทางไปปฏิบัติงานภาคสนามในโครงการต่าง ๆ จำนวนมาก ได้เลือกทำสารนิพนธ์ในหัวข้อเกี่ยวกับเรื่องวิถีชีวิตของชุมชนที่บัณฑิตอาสาสมัครเข้าไปอาศัย เนื่องจากบัณฑิตอาสาสมัครเห็นว่าเรื่องวิถีชีวิตในชุมชนมีความน่าสนใจในการหยิบยกมาเป็นหัวข้อการทำสารนิพนธ์มากกว่างานในโครงการปฏิบัติงาน โดยวิถีชีวิตในที่นี้ครอบคลุมทั้ง เรื่อง การแต่งกาย การประกอบอาชีพ ภาษา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และความรู้ของท้องถิ่น ทั้งในรูปของตัวองค์ความรู้ในวิถีชีวิตด้านนั้น และความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น สารนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิถีชีวิตของชุมชนในช่วง 10 ปีนี้ อาจแบ่งตามลักษณะทางกลุ่มชาติพันธุ์ของชุมชนใน 2 ลักษณะ คือ วิถีชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ และวิถีชีวิตของชุมชนไทยพื้นราบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) วิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์ การใช้ชีวิตในชุมชนที่มีลักษณะทางชาติพันธุ์เฉพาะกลุ่ม มีเอกลักษณ์โดดเด่นของตัวเอง เช่น ปกาเกอญอ/กระเหรี่ยง ลัวะ ลีซอ มลาบรี ม้ง มูเซอ ไทยวน ไทยใต้ ไทยดำ ผู้ไทย ขมุ และมอแกน มักเป็นแรงดึงดูดให้บัณฑิตอาสาสมัครส่วนใหญ่ เลือกทำสารนิพนธ์ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิถีชีวิตของชุมชนในด้าน การศึกษาถึงวิถีชีวิต ประเพณีความเชื่อ และวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม เพราะบัณฑิตอาสาสมัครมีความประทับใจในวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังพบว่าเริ่มมีการทำสารนิพนธ์ในด้านความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของชุมชนและปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การเป็นแรงงานรับจ้างเก็บลำไย (ชัยสิทธิ์ รัตนตันหยง, 2549) วิถีชีวิตหลังการเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องผี (ฐานิยา โชติสิงห์, 2549) ปัญหาของผู้ไร้สัญชาติในการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพของรัฐ (โชคชัย พุทธสอน, 2549)

(2) วิถีชีวิตของชุมชนไทยพื้นราบ สารนิพนธ์ที่สนใจศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนไทยพื้นราบ มีทั้งการศึกษาด้านการประกอบอาชีพ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ การทอดผ้าพื้นเมือง การทำหัตถกรรมต่างๆ การขับร้อง ประเพณีและการละเล่นพื้นบ้าน และการใช้สมุนไพร

ในการรักษาโรค เป็นต้น โดยเน้นประเด็นเรื่องการสืบทอดหรือพยายามฟื้นฟูวิถีการดำเนินชีวิต ขณะเดียวกันก็มีการศึกษาวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ของชุมชนชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น การหาคู่ ชาวต่างชาติของผู้หญิงในหมู่บ้านทางอินเทอร์เน็ตผ่านบริษัทธุรกิจ (นิภาพร ขงขามป้อม, 2546) วิธีการ ประกอบอาชีพแบบใหม่ เช่น การทำเกษตรแบบพันธสัญญา การไปทำงานเป็นแรงงานในเมืองหรือใน ต่างประเทศ การเป็นแรงงานนอกระบบ(ตัดเย็บเสื้อผ้าที่บ้าน) การทำงานภาคบริการ(คนขายหม้อ, คน ช้อนนาฬิกาเคลื่อนที่)

นอกเหนือจากการเลือกทำสารนิพนธ์ ในหัวข้อที่เกี่ยวกับเรื่องวิถีชีวิตของชุมชน ที่ บัณฑิตอาสาสมัครเข้าไปอาศัยอยู่แล้ว ก็ยังมีสารนิพนธ์อีกจำนวนหนึ่งที่เลือกศึกษาชีวิตคนเฉพาะกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง เช่น สตรี พระสงฆ์ ผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ ตำรวจตระเวนชายแดน เป็นต้น นอกจากนี้ในสมัย นายกรัฐมนตรีพ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร รัฐบาลมีนโยบายเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อ ชุมชนชนบท ทำให้มีสารนิพนธ์หลายฉบับที่ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของนโยบายกองทุนหมู่บ้านต่อ ชุมชน

กล่าวโดยสรุปเอกลักษณ์ที่สำคัญของสารนิพนธ์ บัณฑิตอาสาสมัครถือเป็นรายงานทาง วิชาการชิ้นใหญ่ ซึ่งไม่ใช่ผลงานวิจัยที่สมบูรณ์ แต่เป็นการนำเสนอข้อมูลจากการใช้ชีวิตและปฏิบัติงาน ในชุมชนเป็นเวลาประมาณ 7 เดือน ของบัณฑิตอาสาสมัครแต่ละคน ผสมผสานระหว่างอารมณ์ ความรู้สึก ที่ถ่ายทอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร ภายใต้กรอบความคิดและระเบียบวิธีทางวิชาการใน ระดับหนึ่ง ประโยชน์ของการทำสารนิพนธ์แยกได้เป็น 2 ส่วน คือประโยชน์ของบัณฑิตอาสาสมัคร เองที่ได้ฝึกการถ่ายทอดข้อมูล ผ่านรูปแบบการเขียนงานทางวิชาการขนาดยาวเป็นครั้งแรกในชีวิตและ เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจความรู้เกี่ยวกับชนบทไทยในระดับจุลภาค ซึ่งเจาะลึกในรายละเอียดเฉพาะของ ชุมชนต่างๆในภาคชนบท

คุณค่าของการมีหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร

การศึกษาถึงคุณค่าของหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครในที่นี้หมายถึงคุณูปการของ หลักสูตรฯ ที่มีต่อผู้เข้าศึกษาในหลักสูตรนี้ และคุณประโยชน์ที่บัณฑิตอาสาสมัครได้สร้างสรรค์ขึ้นต่อ

องค์กรและชุมชนในระหว่างการปฏิบัติงานอาสาสมัคร โดยเป็นการสรุปจากทัศนะของตัวบัณฑิตอาสาสมัครเองและองค์กรที่รับบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานภาคสนาม เพื่อให้เห็นว่าการมีหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครมีประโยชน์ต่อผู้ที่มาเรียนอย่างไร และเมื่อบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานให้กับองค์กรและชุมชนต่าง ๆ ได้ก่อประโยชน์ต่อองค์กรและชุมชนอย่างไร

ประโยชน์ต่อผู้เรียน

กระบวนการเรียนการสอนของหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร มีผลต่อการพัฒนาหล่อหลอมบัณฑิตอาสาสมัครในแต่ละรุ่น จากการศึกษาของสกุณา บัณฑิตน์ (2551 น. 60 – 65) ซึ่งได้สำรวจความคิดเห็นของบัณฑิตอาสาสมัครรุ่นที่ 24 – 37 (ปีการศึกษา 2535 – 2548) จำนวน 181 คน พบว่าบัณฑิตอาสาสมัครคิดว่าตนเองได้รับประโยชน์ จากการนำความรู้และประสบการณ์จากการศึกษาไปใช้หลังสำเร็จการศึกษา โดยพบว่า ในส่วนของการเรียนภาควิชา ซึ่งประกอบด้วยรายวิชา 5 วิชา (จิตวิทยาสังคม การศึกษาวิจัยทางสังคม เทคนิคการทำงานในชนบท ความรู้ด้วยสังคมไทย และการพัฒนาชนบทไทย) บัณฑิตอาสาสมัคร สามารถนำความรู้จากการเรียนภาควิชาการไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น การเข้าใจพฤติกรรม ความคิดของบุคคลที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลชุมชน ทักษะในการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น ความเข้าใจในด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ฯลฯ ในระดับมากและปานกลาง และที่น่าสนใจคือบัณฑิตอาสาสมัครที่ตอบแบบสอบถามทุกคน มีความเห็นว่าการปฏิบัติงานสนามได้ประโยชน์แก่ตนเองมาก ในเรื่องการปรับตัวและการวางแผนชีวิต นอกจากนี้บัณฑิตอาสาสมัครทุกคนที่ตอบแบบสอบถามเห็นว่าการทำสารนิพนธ์ได้ประโยชน์มาก ในการทำงานเกี่ยวกับการค้นคว้าข้อมูล การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลและการเขียนงานวิชาการ

นอกจากนี้ นิติธร ทองธีรกุล ศิษย์เก่าบัณฑิตอาสาสมัคร ให้ความเห็นว่าการปฏิบัติงานภาคสนามช่วยลดความมีตัวตนของตนเอง ทำให้มองเห็นศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางของการดำเนินชีวิต ทำให้ตัดสินใจเลือกทำงานในสายงานพัฒนาสังคมหลังสำเร็จการศึกษา โดยได้ทำงานเป็นนักพัฒนาเอกชนที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พ.อ.ช.) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และแอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล (องค์การนิรโทษกรรมสากล) ประเทศไทย (นิติธร ทองธีรกุล , 2552) ส่วนสมบัติ บางเหลือ ศิษย์เก่าบัณฑิตอาสาสมัครอีกท่านหนึ่ง มีความเห็นว่าการที่ได้ศึกษาในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร ทำให้ตนเองมีวิถีชีวิตที่คำนึงถึงส่วนรวมก่อนในการทำงานให้กับองค์กร และได้ฝึกความอดทนอย่างมากในช่วงการปฏิบัติงานภาคสนาม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อมาในการทำงานหลังจบการศึกษา (สมบัติ บางเหลือ, สัมภาษณ์วันที่ 14 กุมภาพันธ์, 2552)

ประโยชน์ต่อองค์กรและชุมชน

ในการส่งบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานในองค์กรและชุมชน นอกจากตัวบัณฑิตอาสาสมัครจะได้เรียนรู้ชุมชนและฝึกฝนตนเองแล้ว การปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสาสมัครยังก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรและชุมชน จากการจัดเวทีเสวนา 40 ปีบัณฑิตอาสาสมัครเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2552 โดยมีผู้แทนจากองค์กรปฏิบัติงานภาคสนามต่างๆ เข้าร่วม ได้มีการอภิปรายถึงประโยชน์ที่องค์กรได้รับจากการรับบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงานภาคสนามดังนี้

(1) เป็นการแบ่งเบาภารกิจขององค์กร

บัณฑิตอาสาสมัครที่ทำงานให้กับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแม่ฟ้าหลวง สามารถช่วยงานของครูอาสา ซึ่งมักจะขาดแคลนในโรงเรียนบนพื้นที่ดอยต่างๆ ดังที่ทราบมาแล้วว่า ครูอาสา 1 คน ต้องสอนเด็กทุกระดับชั้นตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 6

ในทำนองเดียวกัน มูลนิธิศูนย์อาสาสมัครเชียงราย ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับเยาวชนอาชญาในจังหวัดเชียงราย มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานน้อย ไม่สามารถอยู่ประจำในพื้นที่ได้ ในขณะที่บัณฑิตอาสาสมัครทำงานให้โครงการ โดยอยู่ร่วมกับชุมชนตลอดเวลาที่ปฏิบัติงานภาคสนาม

(2) ช่วยสร้างบรรยากาศใหม่ๆ ในองค์กรและชุมชน

แม้ว่าองค์กรส่วนใหญ่ที่รับบัณฑิตอาสาสมัคร จะมีได้มีความคาดหวังต่อบัณฑิตอาสาสมัครมากนัก (ส่วนหนึ่งมาจากการทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างสำนักฯและองค์กรที่รับบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงาน อีกส่วนหนึ่งมาจากการค้นพบว่าศักยภาพที่แท้จริงของบัณฑิตอาสาสมัครเป็นอย่างไร) แต่การมีบัณฑิตอาสาสมัครมาร่วมงานด้วย ได้สร้างบรรยากาศใหม่ๆ ให้กับองค์กรโดยเฉพาะในองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งมีเจ้าหน้าที่น้อย เช่น สำหรับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขาแม่ฟ้าหลวง การมีบัณฑิตอาสาสมัครมาเป็นครูช่วยสอน ช่วยเปลี่ยนบรรยากาศให้กับเด็กนักเรียนจากความจำเจกับเจ้าหน้าที่ครูอาสาของศูนย์ เนื่องจากส่วนใหญ่บัณฑิตอาสาสมัครจะมีความกระตือรือร้นและพยายามหาเทคนิคการสอนที่ทำให้เด็กชอบ ซึ่งสามารถช่วยกระตุ้นครูอาสาได้ด้วย โดยเกิดการเปรียบเทียบ

ระหว่างครูอาสาที่ทำงานประจำกับบัณฑิตอาสาสมัครที่เข้าไปทำงาน ในขณะเดียวกันชุมชนได้เรียนรู้วิถีคิดและวิธีการทำงานใหม่ ๆ จากบัณฑิตอาสาสมัคร

(3) ช่วยตรวจสอบการทำงานขององค์กร

สิ่งที่สำคัญที่สุดในทัศนะของผู้แทนจากสำนักงานการศึกษานอกโรงเรียนคือ การมีบัณฑิตอาสาสมัครร่วมปฏิบัติงาน ทำให้ทางองค์กรสามารถตรวจสอบการทำงานของครูอาสาได้ เนื่องจากบัณฑิตอาสาสมัครจะมีข้อวิจารณ์ต่อการทำงานของครูอาสา ซึ่งได้สะท้อนความคิดเห็นให้ทางองค์กรได้รับรู้โดยการพูดคุยส่วนตัวหรือในเวทีการสัมมนาที่สำนักบัณฑิตอาสาสมัครจัดขึ้น ในระหว่างและหลังสิ้นสุดการปฏิบัติงานภาคสนาม

นอกเหนือจากประโยชน์ต่อองค์กรและชุมชนจากการปฏิบัติงานภาคสนามแล้ว เมื่อบัณฑิตอาสาสมัครแต่ละคนสำเร็จการศึกษาไปประกอบอาชีพในภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นอาชีพใดก็ตาม บัณฑิตอาสาสมัครส่วนใหญ่ยังคงรักษาจิตสำนึกอาสาสมัครและนำประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษา ไปใช้ในการพัฒนาองค์กรและสังคมที่ตนเองทำงานอยู่ โดยไม่จำเป็นต้องไปปฏิบัติงานด้านการพัฒนาสังคมโดยตรง กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นนักธุรกิจ ข้าราชการ สื่อมวลชน นักการเมือง นักพัฒนา ฯลฯ ศิษย์เก่าบัณฑิตอาสาสมัครจะเป็นบุคลากรที่มีคุณค่าต่อองค์กรและสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่จากการศึกษาพบว่า

บทสรุป

หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครเกิดขึ้น ในบริบทของสังคมไทย ในยุคที่เริ่มก้าวสู่ยุคยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทันสมัยตามอย่างชาติตะวันตก ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นยุคที่ชนบทและเมืองมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครจึงเกิดขึ้น เพื่อให้ปัญญาชนคนหนุ่มสาวของสังคมไทยในยุคหลังทศวรรษ 2510 ได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้ปัญหาของสังคมชนบท และคัดแปลงตนเองให้เป็นคนหนุ่มสาวที่มีค่าต่อการพัฒนาสังคมไทยภายใต้อุดมการณ์อาสาสมัคร

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองไทยในแต่ละยุค มีผลกระทบต่อการผลิตบัณฑิตอาสาสมัครในแต่ละรุ่น โดยเฉพาะความสนใจของคนหนุ่มสาวที่มีต่อการเข้ามาศึกษาในหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร และอัตลักษณ์ของพวกเขา ซึ่งถือเป็นตัวแทนของคนหนุ่มสาวกลุ่มหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากการหล่อหลอมของสังคมในแต่ละยุค หลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัครที่มีอายุยืนยาวมาถึง 40 ปี จึงได้ต้อนรับคนหนุ่มสาวของแต่ละยุคสมัย เข้าสู่การหล่อหลอมด้วยกระบวนการที่คล้ายคลึงกัน แต่ก็มีมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

ในขณะที่บัณฑิตอาสาสมัคร มีความแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย ชนบทไทย ซึ่งเป็นพื้นที่การเรียนรู้ของบัณฑิตอาสาสมัครก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน ในมิติของลักษณะทางกายภาพ พื้นที่ชนบทที่ขาดความทันสมัยในเชิงเทคโนโลยีเหลือน้อยมาก แต่ในเชิงสังคมและวัฒนธรรม ชนบทยังคงมีเสน่ห์ต่อการเรียนรู้ของคนหนุ่มสาวอยู่ไม่เสื่อมคลาย แม้ว่าจะไม่เป็นเหมือนเช่นอดีตในยุคของการก่อตั้งหลักสูตร แต่เมื่อเปรียบ เทียบกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแล้ว ก็ต้องถือว่าสังคมชนบทหลายแห่งยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณี ในอดีตไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้การใช้นโยบาย เป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ของบัณฑิตอาสาสมัครยังคงดำเนินต่อมาได้จนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การที่สังคมชนบทเปลี่ยนไปในหลายด้าน รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกเช่น องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรของรัฐ ทำให้บทบาทของบัณฑิตอาสาสมัครในการปฏิบัติงานกับชุมชนมีความซับซ้อนและ “ยากขึ้น” จากเดิมที่คนชนบทไม่ได้คาดหวังสูงต่อคนหนุ่มสาวที่เป็นบัณฑิตที่ลงสู่หมู่บ้าน เพียงแต่ชื่นชมในความสำเร็จของคนมีการศึกษาสูง ที่ยอมมาทำงานอาสาสมัคร และอยู่เป็นลูกหลานของชาวบ้าน ในปัจจุบันทัศนศึกษาดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไป คนชนบทในพื้นที่ ซึ่งบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงาน เริ่มมีความคาดหวังต่อคุณสมบัติของบัณฑิตอาสาสมัคร ที่นอกจากมีจิตสำนึกอาสาสมัครแล้ว ยังต้องมีความรู้และทักษะที่จะช่วยพัฒนาชุมชนได้ด้วย ความคาดหวังดังกล่าวเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกับระหว่างสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ซึ่งจัดการเรียนการสอนกับองค์กรหรือชุมชน ที่รับบัณฑิตอาสาสมัครไปปฏิบัติงาน

ในด้านงานสารนิพนธ์ ซึ่งเป็นผลผลิตที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ของการผลิตบัณฑิตอาสาสมัคร เราได้พบว่างานสารนิพนธ์ของบัณฑิตอาสาสมัครจากยุคอดีตถึงปัจจุบันก็มีพลวัตความเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับตัวบัณฑิตอาสาสมัครและชนบท กล่าวคือจากการเขียนรายงานการทำงานและสภาพชุมชนอย่างง่าย ๆ ในยุคเริ่มแรก กลายเป็นงานวิชาการที่ซับซ้อนขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะระเบียบของการเป็นหลักสูตรการศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นกรอบบังคับ แต่ในอีกด้านหนึ่งความต้องการใช้ประโยชน์จากงานสารนิพนธ์ จากองค์กรและชุมชนที่บัณฑิตอาสาสมัครปฏิบัติงาน เป็นเงื่อนไขที่เรียกร้องให้การเขียนสารนิพนธ์ต้องประกอบด้วยเรื่องที่น่าสนใจ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งหมายถึง กระบวนการทำสารนิพนธ์ ต้องมีความถูกต้องและได้สาระที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนหรือสนับสนุนการทำงานขององค์กรที่ปฏิบัติงานในชุมชนด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการผลิตบัณฑิตอาสาสมัคร มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป นับตั้งแต่เอกลักษณ์ของบัณฑิตอาสาสมัครที่แตกต่างกันในแต่ละยุค การปฏิบัติงานสนาม ซึ่งบัณฑิตอาสาสมัครต้องปรับตัวให้ทันกับเปลี่ยนแปลงของชนบท การเขียนงานสารนิพนธ์ที่ต้องมีคุณค่าในระดับหนึ่ง ต่อการนำไปใช้ประโยชน์ แม้ไม่ใช่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ยิ่งใหญ่ แต่เป็นประโยชน์ต่อการฝึกทักษะการทำงานวิจัยของบัณฑิตอาสาสมัคร และการนำไปใช้ประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้อง บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ย่อมทำให้สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน เพื่อให้สามารถผลิตบัณฑิตอาสาสมัครได้อย่างสอดคล้องกับสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์

เอกสารอ้างอิง

- ชัยสิทธิ์ รัตนตันหยง. 2549. สาเหตุและกระบวนการเป็นแรงงานรับจ้างเก็บลำไย: กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยบง หมู่ 14 ตำบลนากะยี่ อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- โชคชัย พุทธสอน. 2549. ปัญหาของชาวเขาผู้ไร้สัญชาติต่อการเข้าถึงการบริการด้านสุขภาพ อนามัยจากรัฐ: กรณีศึกษาหมู่บ้านป่าเมี่ยง หมู่ที่ 9 ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ฐานิยา โชติสิงห์. 2549. บ้านหลังป่าช้า วิถีชีวิตปกากะญอภายหลังการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ เรื่องผีสารนิพนธ์ประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร)สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. 2547. อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร : บทสัมภาษณ์ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม – ธันวาคม)
- นภาพร อติวานิชยพงศ์และคณะ. 2548. รายงานผลการวิจัยปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ในส่วนการปฏิบัติงานสนามและการเขียนสารนิพนธ์ (เอกสารอัดสำเนา) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- นิติธร ทองธีรกุล. 2552. สี่สิบปีบอ. จุดเริ่มการเปลี่ยนแปลงและเติบโต เอกสารประกอบการจัดสัมมนาแลกเปลี่ยน เพื่อการวิจัยบทเรียน 40 ปี การจัดหลักสูตรบัณฑิตอาสาสมัคร วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2552 ณ ห้องประชุมสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นิภาพร ขงขามป้อม. 2547. กระบวนการหาผู้ครองที่เป็นชาวต่างชาติของผู้หญิงไทยในชนบท: กรณีศึกษาบ้านกุดพังครือ หมู่ที่ 6 ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น สารนิพนธ์ ประกาศนียบัตรบัณฑิต(บัณฑิตอาสาสมัคร) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเสริฐ แกร่งกล้าและคณะ. 2550. รายงานผลการวิจัย การปรับปรุงหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ในส่วนการจัดทำสารนิพนธ์ (เอกสารอัดสำเนา) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สกุณา บัณฑิตรัตน์. 2552. การศึกษาติดตามผลการนำความรู้และประสบการณ์ไปใช้หลังจบการศึกษา : กรณีศึกษาผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) ปีการศึกษา 2535 – 2548 (เอกสารอัดสำเนา) สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2552. คู่มือนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร) บัณฑิตอาสาสมัครรุ่นที่ 41 ปีการศึกษา 2552 (เอกสารอัดสำเนา)

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์กลุ่ม วันที่ 17 มีนาคม 2552 ณ ห้องประชุม 2 อาคารโคมบริหาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

นางชุลีพร ผาตินินนาท ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมปฏิบัติการสำนักงานส่งเสริมการศึกษา
นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

นางสุนีย์ ธาตุทอง สำนักงานการศึกษานอกโรงเรียน

นางสาววันฉะพร นิยาโส องค์กรไอซีเอส-เอเชีย

นายปัญญาจุมิ ทองมูล สำนักงานการศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดน่าน

นายสมศักดิ์ พลอยพานิชเจริญ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

นางสาวสินีนาง สุพรรณกิจ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

นางสาวหยกฟ้า หาญณรงค์ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

นางสาววิศรา ไชยสาดี สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ

นางสาวบุญถนอม ศรีแผ้ว มูลนิธิศูนย์รวมมิตรเพื่อเด็กและเยาวชนจังหวัดเชียงราย

นายวิษณุ ดวงปิ่น สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้าจังหวัดลำพูน

นายสุวิทย์ พชรสุกสันท์ สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้าจังหวัดเชียงราย

นางสุนันทา ธรรมภักพัฒนา กลุ่มช.โซ่อสา